

XVIII. YÜZYILDA ANTAKYA VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK OLAYLARI

Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA ÖZTÜRK *

Ana Hatlarıyla XVIII. Yüzyıl

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı imparatorluğunun kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki askerî, siyasî ve iktisadî gücünden çok şey kaybettiği, hatta bir durgunluk ve bocalama dönemine girdiği görülür. Artık fetihler durmuş, devlet statükoyu koruma endişesine düşmüştür. Zira bu yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun karşısındaki Avrupa, XIV veya XV. yüzyıllardaki Avrupa değil, Rönesans ve Reform hareketlerini idrak eden, yaptığı coğrafi keşifler sayesinde denizasını sömürge imparatorlukları kuran ve bu sayede gelişen, güçlenen ve savunmadan saldırıya geçen bir Avrupa vardı. Buna karşı Osmanlı imparatorluğu ise Avrupa'daki gelişmelerden çok XVII. yüzyıl boyunca Anadolu'da meydana gelen karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu karışıklıklar, tabii olarak iktisadî ve sosyal düzeni sarsmış, devlet ileri gelenleri de bu kötü gidişin çarelerini aramağa başlamışlardı. Bazı padişah veya sadrazamların şahsî gayretleriyle yapılan bazı düzenlemeler, geçici bir ferahlık getiriyor idiye de, bu, kalıcı ve uzun ömürlü olamıyordu.

Aynı olumsuz gelişmeler giderek ağırlaşarak XVIII. yüzyıla devrolundu. Gene de imparatorluğun yönetim çarkı geleneksel temellere dayanıyordu. Eğitim-öğretim kurumları olan medreseler, eski ilmî hüviyetlerini büyük ölçüde kaybettiklerinden buralardan mezun olan ilim adamları da o oranda yetersizdiler. Yükselme döneminde medreselerde dinî ilimlerin yanında bütün tabii ilimler de okutulurdu. Aynı zamanda geniş bir hoşgörü ortamı da vardı. Fakat XVIII. yüzyılda bu serbest düşünce ve hoşgörünün yerini *taassup* aldı. Dolayısıyla tabii ilimler alanında da önemli bir gelişme meydana gelemedi.

XVIII. yüzyılda idarî taksimat yönünden, XVII. yüzyıla göre önemli bir değişiklik olmadı. Bu dönemde Anadolu ve Rumeli 28 eyalete bölünmüş olup, bunlar şunlardı: Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Şehrizol, Ha-

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi, ELAZIĞ.

lep, Karaman, Diyarbakır, Adana, Anadolu, Erzurum, Trabzon, Çıldır, Van, Sivas, Maraş, Rakka, Sayda, Musul, Cidde, Trablusşam, Girit, Rumeli, Silistre, Bosna, Mora ve Eyalet-i Cezâyir idi¹.

Bu yüzyılda vilayetlere atanan valilerin, görev yerlerine gitmeyip, vilayetlerini *Mütesellimler* vasıtasıyla idare etmeleri yaygınlaştı. Aynı şekilde Kadılar da çoğunlukla yerlerine *Nâib* yolluyorlardı. Öte yandan 1702'de devlet mukataalarının mültezimlere "mâlikâne" olarak hem de aynen eskinin timar mâlikânesi gibi erkek evlada geçmesi şartıyla verilmesine karar verilmesi², merkezî otoritenin zayıflamasına, mîrî toprak rejiminin bozulmasına, Anadolu'da bu yolla iktisaden güçlenen ve bu güçleri sayesinde bir takım resmî görevler de alan mahallî beylerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece yönetime başka güçler de katılmış oluyordu. Âyân olarak adlandırılan bu mahallî beyler, gerek hükümet kuvvetlerine karşı ve gerekse kendi hasımlarına karşı, iktisadî ve sosyal düzensizliğin ortaya çıkardığı levent kitlelerinden oluşan kalabalık bir "kapu halkı" barındırıyorlardı³. Bu kapu halkının masrafları da çeşitli yollarla halka yükleniyordu. Âyânlar, kapılarına yığıldıkları leventlere dayanarak "celâlî" tarzında isyan edip rakiplerini ezmek ve hükümete kafa tutmak yollarıyla kendi çevrelerinde güç yetmez birer zorba kesilmişlerdi. İsyancı zorba başını ancak vâli yaparak itaate alma yolunu bulan devlet, bu gibilerin ilk önce bu yoldan rical sınıfına yükselmelerine de kapı açmıştı. Anadolu'nun karışıklığını yaratanlar, gerçekten köyden su gibi kaynayan çiftbozan-levendâtın şurada burada oluşturdukları bekâr birikintileri olduğu halde, hükümetin bütün giderici tedbirleri bu yığınlara başbuğluk edenleri yok etmek, ya da gönüllerini görmek biçiminden öteye geçmemiş, eyaletlere üstün yetkilerle "teftişe" yollanan vezir paşalar da hep sadece eşkiya başlarıyla uğraşmış, ya da ele geçirip asmış veya âsi ile uyuşma yolunu seçmişlerdi. Bunun üzerine çiftbozan reâyânın paşa kapılarında bir düzene bağlanması için bazı tedbirler alınırken, öte yandan da şiddet tedbirlerinin etkili olması için, vâli ve "müfettiş" vezir paşaların yetkileri artırılmış, bu da Osmanlı adalet düzeninin kökünden sarsılmasına sebep olmuştur. Böylece Kadı ve Naibler, Sancakbeyi, Beylerbeyi ve Müfettiş paşaların istedikleri biçimde

¹ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985, s. 19.

² Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *TAD*, c. VIII-XII, Sayı 14-23, Ankara, 1975, s. 51.

³ Âyanlık hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, Ankara, 1977.

karar veren birer zulüm ve haksızlık aracı haline düşürülmüş, tarihte “Osmanlı adaleti”nin yerini “Osmanlı zulmü” almış oluyordu⁴. Bu haksız uygulamalar, yer yer halkın galeyana gelmesine sebep olmuştur. Mesela, eski Kadiaskerlerden Abdurrahim-zâde Yahya Efendi’nin, kendisine arpalık olarak verilen Ankara kadılığı görevini yaptığı sırada, salma ve öteki vergilerin tarh ve tevziindeki haksız kararları halkı geleyana getirmişti. 21 Temmuz 1714 tarihinde köylerden gelen halk, şehirdekilerle birleşerek Kadı’nın evini basmış, mallarını yağma ettikleri gibi kendisini de parçalamışlardı⁵. Buna benzer bir köylü hareketinin de 1751 yılında Rumeli’de Rusçuk ve Hezargrad (Razgrad) kazalarında olduğu görülmektedir. Bu çevreler köyleri, müslüman-hıristiyan ayrılığı olmadan hep birlikte âyân ve eşrafın salmaları toplamada ve öteki görevlerinde yaptıkları soygun ve haksızlıklara dayanamayıp ayaklanmışlar, bütün göze batanların mallarını yağma ve kendilerine türlü işkenceler yapmağa başlamışlardı. Hareket, bir köylü isyanı şeklinde genişleyince, işe, İstanbul el koymuş, yolladığı müfettiş geniş bir soruşturmaya girişerek, isyanın baş teşvikçisi saydığı 16 müslüman ve 9 hıristiyan tam 25 kişiyi asturmuş, gene müslüman ve hıristiyanlardan oluşan 53 kişilik bir grubu da sürgüne yollamıştı⁶. Bu olaylar elbette genellenemez; her yerde ve her zaman görülmesi mümkün olan bu tür olaylarla genel hükümlere varılamaz. Fakat bunlar, dönemin sosyal gerçeklerine örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

İç güvenliği tehdit eden başka bir unsur da aşiretlerdi. Yaylak-kışlak hayatı sürdüren aşiretler, öteden beri yerleşik halk ile sürtüşme içinde bulunuyorlardı. Devlet, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren hem aşiretlerinden bir türlü alamadığı vergileri tam olarak alabilmek, onların askerî güçlerinden yeterince faydalanabilmek ve hem de Anadolu’da meydana gelen karışıklıklardan dolayı boşalan köyleri “şenlendirmek”, tarımsal üretimi arttırmak ve onları kontrol altında tutmak amacıyla iskân etmeğe çalışmıştır. Bu iskân teşebbüsleri ve devlet-aşiret çekişmeleri bütün XVIII. yüzyıl boyunca, hatta XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.

Bu dönemde genel iktisadî gidiş de olumsuz bir görünüm arz ediyordu. Bazı mîrî mukataaların “mâlikâne üzere tevcih” edilmesiyle, taşrada âyân-eşraf zümresinin doğmasına, devletin buralar üzerindeki kontrolünün kalkmasına ve dolayısıyla devlet gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur.

⁴ M. Akdağ, *a.g.m.*, s. 56-57.

⁵ M. Akdağ, *a.g.m.*, s. 60.

⁶ M. Akdağ, *a.g.m.*, s. 60.

Dış ticaret, giderek Osmanlı İmparatorluğunun aleyhine geliyor, Avrupa'nın uyguladığı merkantilist politika, Osmanlı ülkesinden Batı'ya kıymetli maden ve bazı stratejik mallar ile sanayi hammaddesinin akışını hızlandırıyordu. Bu durum, para politikasını ve fiyatları olumsuz yönde etkilemiş, 1704, 1718, 1732 ve 1789 yıllarında hazineye gelir sağlamak amacıyla sikke ayarlamaları yapılmıştır. Öte yandan yeni bazı altın ve gümüş sikkeler bastırılmıştır. 1716 tarihinde 110 dirhemden 100 adet kesilecek şekilde ve binde 970 ayarında *Cedîd Zer-i İstanbulî* bastırılmasına karar verildi. Buna göre Cedîd İstanbulîlerin vezni 3,527 gramdı. I. Mahmut zamanında Cedîd İstanbulî (Fındık) ve Zer-i Mahbuplar şekil, ayar ve vezin bakımından aynı ise de, Fındıkların ayarı, Şerîfi ve Eşrefiler gibi 970, Zer-i Mahbupların ise 952'dir. Bu tarihte Fındık 150 para (450 akçe), Zer-i Mahbup 110 para (330 akçe), Mısır Zincirli 110 para (330 akçe), Mısır Tuğralı Altını 105 para (315 akçe), Kuruş 40 para (120 akçe), Zolota 30 Para ve para da 3 akçeydi. 1770-1771'de altın fiyatlarında bir yükselme görülmektedir. 110 para olan Zer-i Mahbup 120, 155 para olan Fındık da 165 paraya çıktı. Devletin esas para birimi olan Akçe ise, gerçekte daha 1688'de kullanılmayacak derecede küçülmüştü. Bu tarihte akçenin vezni, bir dirhemden 17 akçe kesilerek 0.180 grama düşmüştü. Bu yüzden sözkonusu tarihte Kuruş-Para esasına geçilmekle beraber, XVIII ve XIX. yüzyıllarda akçe, ismen de olsa kullanılmaya devam edecektir⁷. Bir yandan altın, diğer yandan büyük miktarda gümüş sikkelerin (Altmışlık-Çifte Zolota, İkilik gibi) bastırılması, bu yüzyılda ticaret hacminin genişlemesine delalet ediyorsa da, aynı zamanda yapılan devalüasyonlara da delalet etmektedir.

Paranın bu gidişine paralel olarak fiyatlarda da bir yükselme görülür. Mesela Ankara'da 1704-1800 yılları arasında koyun etinin kıyyesi (400 dirhem = 1282 gr.) 20-30 akçe⁸, ekmeğin kıyyesi 1-6 akçe⁹ arasında seyretmiştir. Karaman'da 1723'te 38 akçe olan Trablus sabunu 1740'ta 20 para (60 akçe), 1760'ta da 22 paraya yükselmiştir¹⁰. Manisa'da 1701 yılında koyun etinin kıyyesi 16 akçe iken, 1797'de 53 akçeye yükselmiş, ekmeğin de

⁷ Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)*, DTCF, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985, s. XXIX, XXXI—XXXII, Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s. 269-290.

⁸ Y. Özkaya, *a.g.e.*, s. 258.

⁹ Y. Özkaya, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁰ Y. Özkaya, *a.g.e.*, s. 266.

3 akçede kalmıştır¹¹. Eşkiyalık hareketlerini incelemeğe çalıştığımız Antakya'da ise, 1743 yılında buğdayın kilesi 10 kuruştı¹². 1749'da etin kıyyesi 6 para¹³, 1764'te ekmek 3 para, has un 6,13, et 7, bal 16, pekmez 6 ve tavuğun tanesi de 7,3 paraydı¹⁴.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Rusya ile 1711, İran ile 1723-1746, Avusturya ile 1736-1739 yıllarında yapılan savaşlarda küçümsenmeyecek başarılar elde edilerek, statüko kısmen de olsa korunabilmiştir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, devlet, hem prestij kaybetti ve hem de belki de en önemlisi olarak Karadeniz üzerindeki hükümlanlık haklarını Rusya ile paylaşmak ve Kırım'ı Rusya'ya terketmek zorunda kalmıştır.

Ama bu yüzyılda Batı'ya daha bilinçli bir şekilde bakılmağa başlandı, askerî ve idarî alanda yeni düzenlemelere gidildi. Öte yandan Avrupa'nın eskidenberi uyguladığı diplomasi usulleri kabul edilerek, siyasî gayeleri için ondan faydalanmanın zarureti idrak edilmiş, bu yolda da olumlu adımlar atılmıştır. Fakat bu dönemin Osmanlı diplomasisi, henüz Avrupa diplomasisi ile boy ölçüşecek bir düzeyde değildi.

I. Antakya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri

Bilinen en eski çağlardan beri iskân edilen ve çeşitli kavimlerin, kültürlerin egemenliğine giren Antakya ve çevresi, nihayet 1516 Mercidabık zaferiyle Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu tarihten Birinci Dünya savaşı sonuna kadar, daima Halep eyaletine bağlı bir sancak olarak kalmıştır. Aşağı-yukarı 400 yıllık Osmanlı hakimiyeti döneminde ilk ve orta çağların tersine olarak, yabancı işgali görmemiştir. Bu bölge, Türkler tarafından ilk fetih hareketlerinin başladığı yıllardan itibaren, sürekli olarak, Türk nüfusunu adeta cezbeden bir özellik arzemiş ve burada Türk nüfusu devamlı bir şekilde artmıştır. Bunda sulh ve sükûnun bulunması, iklim ve tabii şartların uygun olmasının tesirleri büyüktür. Bu bölgenin başka bir özelliği de, Suriye ile Anadolu arasında adeta bir tampon bölge durumunda olması ve deniz yoluyla da merkezle ulaşım ve haberleşmenin kolay ve seri bir şekilde sağlanabilmesi ve Hac yolunun stratejik önemi haiz

¹¹ Y. Özkaya, *a.g.e.*, s. 268.

¹² Antakya Arkeoloji Müzesi, *Antakya Şer. Sic. No: 2*, Belge: 30.

¹³ *Antakya Şer. Sic. No: 2*, Bel. 337.

¹⁴ *Antakya Şer. Sic. No: 8*, Bel. 23.

bir bölgesinde bulunmasıdır. Bu yüzden devlet, buraya özel bir önem vermiştir. Fakat öte yandan özellikle Hac yolu olması sebebiyle, ileride de örnekleriyle verileceği gibi, eşkiyalık ve yol kesme olaylarına da sık rastlanmaktadır.

İmparatorluğun bu bölgesinde XVIII. yüzyılda eşkiyalık olaylarını incelemekten, hem bu dönemin genel bir tablosunu vermek, hem de bu konuda bir örnek oluşturmak, XIX ve XX. yüzyıla devrolunan bu tür olayların sebep ve sonuçlarına inmek, böylece bir senteze varmak amaçlanmıştır. Konunun kaynaklarını Antakya Arkeoloji Müzesinde bulunan *Antakya Şer'iyye Sicilleri* oluşturmuştur.

1. Eşkiyalığı Doğuran Sebepler

Dönemin Şer'iyye Sicillerine yansıyan belgelerin tahlilinden, eşkiyalığın kaynakları ve sebepleri şu şekilde tespit edilmiştir: a) Leventlerin eşkiyalıkları, b) Aşiret eşkiyaları, c) Aileler arasında adi suçlardan dolayı düşmanlığın meydana gelmesi ve tarafların giderek eşkiyalığa başlamaları, d) Ferdî eşkiyalık hareketleri.

a) Leventlerin Eşkiyalıkları:

XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın başlarında köy hayatında beliren çeşitli ekonomik ve sosyal bozukluklardan dolayı, pek çok kimse çiftini-çubuğunu terke mecbur olmuştu. İşte bu kimselere devrin tabiri ile "sarıca", "sekban" veya "levent eşkiyası" denirdi. Daha çok timar rejiminin bozulmasından sonra "kapulu leventlerin" sayısı hayli artmıştı. Çünkü Beylerbeyleri veya Sancakbeyleri, savaflara istenilen sayıda askerle katılabilmek veya buldukları yerde kendi emniyetlerini sağlayabilmek için levent bandırılmaktaydılar. "Kapı halkı" da denilen kapılı leventler, savaflar sona erdiğinde, kendilerine fazla ihtiyaç hissedilmediğinden, serbest bırakılıyorlar, yerlerini yurtlarını terkettiklerinden ve ziraatten de uzak kaldıklarından eşkiyalık yapmağa başlıyorlardı. Çift-bozan reyânın bu durumu, âyânlık peşinde koşanların işini de kolaylaştırıyor, mütegalibeden olan âyânlar ve diğer bazı resmî görevliler, bu leventleri hizmetlerine alıyorlardı.

XVIII. yüzyılın başlarından beri "levendât makulesi", "kapulu ve kapusuz levendât", "başiboş levendât makulesi" olarak da adlandırılan levent zümresi, mevcut kurulu düzeni bozmağa devam ediyorlardı. Kapılı ve kapısız leventler, halktan bedava yem ve yiyecek, kurban akçesi, bayram ak-

çesi ve başkalarını almakta, çeşitli bahanelerle halka eziyet etmekteydiler. Kapısız leventlerin çoğunluğunu, devlet tarafından toplanan ve savaşların sonunda izin verilen “mîrî leventler“ teşkil ediyor, bunlar, kapılanacak herhangi bir kapı da bulamadıklarından eşkiyalığa başlıyorlardı¹⁵.

Başiboş leventlerin şakavetleri, alınan bütün tedbirlere rağmen devam etmiştir. 1753 yılında Halep Mütesellimine yazılan sözkonusu dönemde Anadolu'nun pek çok bölgesinde olduğu gibi, Antakya ve çevresinde de leventlerin eşkiyalıklarına rastlanmaktadır. Mesela daha 1709 yılında Antakya ve çevresinde eşkiyalık olaylarının arttığı, halkın bu olanlardan zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Bunun önüne geçebilmek ve suçluların yakalanıp cezalandırılabilmesi için, ehl-i örf mensuplarının ve halkın birlikte hareket etmeleri, eşkiyayı gizleyenlerin de aynı şekilde cezalandırılmaları hususunda 12 Ağustos 1709 (5 Cemâziyyelâhir 1121) da Antakya Voyvodası'na buyruldu yazılmıştır¹⁶.

Başiboş leventlerin şakavetleri, alınan bütün tedbirlere rağmen devam etmiştir. 1753 yılında Halep Mütesellimine yazılan bir emirde, başiboş leventlerin yaptıkları eşkiyalıkların önlenmesi, yakalananlara gereken cezanın verilmesi, kesilen başlarının İstanbul'a gönderilmesi, her ne suretle olursa olsun, huzur ve güvenin sağlanması istenmişti¹⁷. Aynı yılın sonlarında hacıların gruplar halinde Antakya'ya geldikleri ve Belen'den Adana tarafına giderken, hırsız ve eşkiyalar tarafından yollarının kesildiği bildirilerek, onları korumak amacıyla Kurtkulağı menziline kadar Delibaş ve Gönüllüyan Ağasının refakat etmesi istenmiş ve ayrıca bir Bölükbaşı da Altınözü çevresinde güvenliği sağlamak amacıyla görevlendirilmişti¹⁸.

Bazı görevlilerin asayiş konusunda gerekli hassasiyeti göstermedikleri, bunun da eşkiyaya cesaret verdiği görülmüş olmalı ki, bu konuda da Antakya Naibi ve öteki iş erlerinin dikkatleri çekilmiştir¹⁹. Bu uyarılara rağmen kapısız leventlerin çeşitli yollarla halka zarar verdikleri, çapul ve yağma yapmağa devam ettikleri görülmektedir²⁰.

Devletin asayiş konusundaki kararlı tutumu sonucu olsa gerek, 1763 yılında, kısmen de olsa leventlerin Halep'te istihdam edilmeleri başarılmış-

¹⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, s. 80-85.

¹⁶ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Belge: 354, 383.

¹⁷ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Belge: 65.

¹⁸ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Belge: 120, 127.

¹⁹ *Antakya Şer. Sic.* No: 6, Belge: 7.

²⁰ *Antakya Şer. Sic.* No: 6, Belge: 20, 34, 35.

tu. Fakat bu sefer leventler şehir içinde eşkiyalık ve soygunlara başladılar. Bunun tipik bir örneğini Halep'te bulunan Zaza Ömer adlı bir levent eşkiyası oluşturmaktadır. Zaza Ömer, başına topladığı birkaç yüz leventle eşkiyalığa başlamış, birkaç sefer yakalanıp hapsedilmiş, kendisine yapılan nasihatler fayda vermediği gibi hapisten de kaçmıştır. Üstelik Halep'e altı saat mesafede bulunan bir köyü basmış, üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerine yenilmiş ve yüz kadar adamı kılıçtan geçirilmiş, ama gene de Zaza Ömer kaçmayı başarmıştır. Hükümet, her ne pahasına olursa olsun Zaza Ömer'in yakalanmasını istemektedir. Zira o Halep'te bulunduğu müddetçe, leventlerin tekrar derlenip-toplanacağından endişe edilmektedir. Bunun için Mart sonları 1763'te (Evâl'il-i Ramazan 1176) Halep Valisi Mustafa Paşa ile Halep Kadısına emirler yazılmıştır²¹. Daha sonraki sicillerde Zaza Ömer'in akibetini açıklayıcı herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Artık Zaza Ömer'den bahseden belgelerin bulunmayışına bakılırsa, onun ortadan kaldırıldığına hükmedilebilir.

1765 yılında kapısız leventlerin eşkiyalıklarının önlenmesi için birkaç sefer emirler yayınlanmışsa da²² yeterli olamamıştır. Savaşların halâ devam ettiği 1774 yılında ise Halep ve çevresinde eşkiyalık olayları hayli artmış olmalı ki, bu tarihte de konuyla ilgili sıkı emirler yayınlanmıştır²³.

Nihayet 1776 yılında hükümet, leventliğin tamamen ortadan kaldırılması yolunda karar almış ve bunu bir fermanla bütün imparatorluğa duyurmuştur. Fermanla özetle, halkın rahatının ve asayişin sağlanması için eşkiyanın tenkilinin zaruri olduğu belirtilmekte, bu arada kapısız leventlerin Anadolu'daki eyalet ve sancaklarda eşkiyalık yaptıkları, bunların *kendilerinin tayin edildiği kapılardan aldıkları ulûfelere kanaat etmeyerek* yol kestikleri, adam öldürdükleri ve daha başka eşkiyalık hareketlerinde buldukları vurgulanmaktadır. Öte yandan Adana, Erzurum, Kütahya, Karaman, Sivas, Maraş ve Aydın vilayetlerinde bazı aşiret ve kabilelerin vermeleri gereken vergilerini vermedikleri gibi leventlerle birlikte hareket etmeğe başladıkları dile getirilmektedir. Kapısız leventler vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi ümera kapısına yerleşip, Baş Ağa, Bölükbaşı adını alarak taşkınlıklara girişmektedirler. Eyalet beyleri, mutasarrıflar ve voyvodalar bunların üzerlerine gidince, kapılarında buldukları Başbölükbaşı ve Bölükbaşı ve neferler onlarla birlikte olmakta ve çeşitli melanetlere sebep olmaktadır.

²¹ *Antakya Şer. Sic.* No: 7, Bel. 170.

²² *Antakya Şer. Sic.* No: 8, Bel. 79, 130.

²³ *Antakya Şer. Sic.* No: 9, Bel. 20.

Bunların çoğusu aşiret ve kabile mensubu olduklarından, hizmet ettikleri vezir, beylerbeyi, mütesellim ve voyvodalar adigeçen eşkiyaya el altından yardım etmektedirler ve belki de bazan onların safında çarpışmalara katılmaktadırlar. Bu sıralarda seferler de devam ettiğinden levent haytaları itaatten çıkmış, Anadolu'ya geçerek gelip-geçenleri soymağa başlamışlardır. Bazı kabile ve aşiretler, leventlerin gasbettikleri veya çaldıkları eşya ve emtiayı satın alarak onlara destek olmaktadır. Satamadıkları eşyayı da, kapılarında buldukları Baş Ağalara hediye olarak vermekte ve Baş Ağalar da gene onları bayrakları altına almaktaydılar. Tabii bu halleriyle leventler savaşa katıldıklarında da savaşmamakta ve perişan olmaktadır. O halde bu duruma bir hal çeresinin bulunulması kaçınılmazdı. Bunun için eyaletlerdeki kapısızların Bölükbaşlarına buyruldu ve mektuplar gönderilerek, kapılarına sahip olmaları, *bütün beylerin ihtiyaçları kadar levent bulundurmaları*, eskiden olduğu gibi, onlara ulûfe ve tayinlerini vermeleri, fazla gelenlerin başka kapılara dağıtılmalarının sağlanması istenmiştir. Eğer bunlar gönderilen yere gitmeyip gene eşkiyalığa tevessül ederlerse, öldürülmelerine izin verilecektir. Ümera, Baş Ağa ve Bölükbaşı, *levent adıyla anılan bir tek kişiyi barındırmayacaktır*. Ümera, kendi kapı halkını *Enderun Ağası, Divanegân, Gönüllü ve Tüfenkçi* olarak tertip ve tanzim edip giyindirecektir. Eğer bu sınıfa girmekte direnenler olursa, haklarından gelinmesi hususu, bütün vilayet ve kazalarda tellallarla ilan ve mahkemelerde tescil ettirilecektir. Ümera, her nerede olursa olsun elindeki *harbe ve darbe kadir askerle üzerlerine gidecektir*. Bu çarpışmalarda ölen leventlerin vârisleri, kan bedeli talebinde bulunamayacakları gibi, böyle bir talepte bulunanlar da cezalandırılacaktı. Aynı şekilde kazalarda ve aşiretler arasında leventlere sahip çıkanlar, onların evlerinde barındıranlar, onlardan eşya satın alanlar ve daha başka şekillerde onlara yardım edenler de şiddetle cezalandırılacaklardı²⁴.

Sözkonusu ferman, gerçekten olayın mahiyetini başka bir izaha yer bırakmayacak şekilde gözler önüne sermektedir. Eşkiyalık olayı ahlakî, sosyal ve iktisadî bozukluğun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat zamanın idaresi, işin temelinde yatan problemleri ya görmezlikten gelmiş veya bunları çözebilecek çareleri getirmeğe gücü yetmediğinden, daha ziyade sathî ve çoğunlukla da şiddet tedbirlerini kullanarak halletme yolunu seçmişti. Bütün bu şiddet ve sindirme tedbirlerinin de yeterli olmadığı görülmüştür. Sadece "levent" adının "divanegân" veya

²⁴ *Antakya Şer. Sic. No: 9, Bel. 74, Çağatay Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955, s. 218-223.

“gönüllüyan” olarak değiştirilmesi, levent adının yasaklanması yeterli olmamış, bu sefer “divâne zümresi” şakavete başlamıştır. Mesela, fermanın yayınından yaklaşık bir yıl sonra, *divâne zümresinden* Kara Hüseyin ve Seyyit Ahmet’in şakavate başladıkları, yol kesip adam öldürdüklerinden bahisle, adigeçenlerin en kısa zamanda yakalanıp Halep’e gönderilmeleri hakkında 29 Nisan 1777 (21 Rebi’ül-ewvel 1191) tarihinde Antakya Voyvodasına buyruldu gönderilmiştir²⁵.

b) Aşiretlerin Eşkiyalıkları

Yakarıda da değinildiği gibi, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren aşiretleri iskân teşebbüsleri devletin temel politikalarından birisi haline gelmişti. Aşiretlerin iskânından maksat; çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı “virâne” olan Anadolu köylerinin “şenlendirilmesi”, böylece hayli düşmüş bulunan tarımsal üretimin artırılması, yeterli oranda vergi toplanması ve aşiretlerin askerî güçlerinden daha fazla faydalanılması ile onların kontrol altında tutulmalarının sağlanmasıdır. Aşiretleri iskân teşebbüsleri, Devlet-Aşiret çekişmelerine sebep olacak ve bu da birçok problemi beraberinde getirecektir. Aşiretler, çoğunlukla devletin kendileri için yerleşme alanı olarak gösterdiği bölgeleri beğenmemekte ve mümkün olduğu kadar kontrol altına girmek istememektedirler²⁶. Öte yandan aşiretler, göçebelik özelliklerinden dolayı yerleşik halkla da karşı karşıya gelmektedirler. Yaylak kışlak arasındaki geliş-gidişler sırasında köy ve şehirli-lerin bağ, bahçe ve ekili arazilerine zarar vermekteydiler.

Göçebelik özelliklerinden dolayı, aşiretlerin eşkiyalığa da tevessül etmeleri kolaylaşmaktadır. Zira bu sayede onların takip edilmeleri, yakalanması hayli zordur. Başka bir husus da aşiretlerin fertleri arasında, o aşirete mensup olmanın verdiği bir bağlılığın bulunmasıdır. Bu *mensubiyet ruhu*, bütün aşireti herhangi bir olay karşısında adeta tek vücut haline getirebilmektedir. Bu yüzden bir aşiret eşkiyası, aşiretin içinde rahatlıkla bannabilmekte, takipten kurtulabilmekte ve hatta bir çarpışma anında bütün aşireti yanına alabilmektedir. Onun için asayiş meselesinde aşiretler ve aşiretlerin eşkiyalıkları önemli bir yer tutmaktadır.

²⁵ *Antakya Şer. Sic.* No: 9, Bel. 171.

²⁶ Aşiretlerin iskânı hk. Bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1963, Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1988.

Araştırma alanımız olan Antakya ve çevresinde aşiretlerin durumunu, a) aşiretlerin iskânı, b) aşiretlerin eşkiyalıkları olmak üzere iki başlıkta incelemek daha uygun olacaktır.

ba) Aşiretlerin İskânı

İkinci Viyana kuşatmasını izleyen Avusturya savaşları, hükümeti, o zamana kadar belki de pek önemsenmeyen aşiretlerden faydalanmağa sevketti. Onun için Konya'ya gönderilen Ali Paşa, Toroslardan Halep'e kadar olan bölgede yaşayan Türkmen aşiretlerini organize etmek amacıyla, aşiret beylerini Konya'ya davet etti. Savaşa katılacaklarına dair çıkan irade, Konya mahkemesinde kendilerine okundu. Bütün aşiret beyleri, şavaşa katılacaklarına dair yemin ettiler. 18 Nisan 1690 (9 Recep 1101) tarihinde Konya mahkemesinde tutulan hüccetin bir sureti İstanbul'a gönderildi. Tutulan bu deftere göre Halep mukataasına tâbi Türkmen aşiretleri şunlardır: *Afsar, Çiğdemli, Bayındır, Reyhanlı, Beğdilü, Keçelü, Yömrük, Oturak Bahadırılı, Oturak Çepni Türkmanı, Elçi, Musacalı, Pehlivanlı, Danişmendli, Kılıçlı Kürdü, İfraz-ı Zülkadriye Türkmanı ve Mamalu Türkmanı*. Adana ve Maraş'taki Türkmen aşiretleriyle birlikte bu aşiretlerin çıkarmayı tahhüt ettikleri asker sayısı 2815'tir²⁷.

Fakat XVIII. yüzyılın başlarında, gerek hükümetin tazyikleri sonucu ve gerekse kendi istekleriyle aşiretler tekrar göçebelik hayatlarına dönerek iskân yerlerini terketmeğe başladılar. Bunun üzerine hükümet, aşiretlerin iskân bölgelerinden kaçmalarına mani olmak için eyaletlere fermanlar yolladı²⁸. Hükümet bu aşiretleri özellikle Rakka'da iskân etmek istiyor, onların Antakya ve Güney Anadolu'da yerleşmelerine bir türlü izin vermiyordu. Nihayet gerek Antakya ve gerekse Güney Anadolu aşiretlerinin tehditle yola getirilemeyeceği anlaşılınca, daha mutedil bir politika izlendi ve böylece nisbeten huzur ve sükûn hâsıl oldu. Gene de aşiretler tam olarak yerleşik hayata geçmedikleri gibi, alınan bütün tedbirlere rağmen 1708 (1121) tarihinde bazıları Aydın ve Karahisar'a kadar gittiler. Aşiretlerin iskânına kesin bir çözüm getirmek isteyen İbrahim Paşa, 1712 tarihinde onları Kıbrıs'a sürgün etmeğe karar verdi. Hatta bu sürgün sırasında hükümet kuvvetlerine karşı gelenlerin öldürülmelerinin caiz olduğu hakkında, dönemin Şeyhülislamı Abdullah Efendi'den bir de fetva alındı²⁹.

²⁷ Faik Türkmen, *Hatay Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 581-586.

²⁸ *Antakya Şer. Sic. No: 1*, Bel. 383, F. Türkmen, *a.g.e.*, s. 586-587.

²⁹ Söz konusu fetvanın sureti için Bkz. F. Türkmen, *a.g.e.*, s. 589.

Yörükler Antalya'dan gemilere bindirilerek Kıbrıs'a gönderilmeğe başlandı. Yolda bir kısmı gemileri ele geçirip kaptan ve memurları öldürdükten sonra sahile çıktılar. Bir kısmı Ada'ya geldikten sonra kaçarak Hatay sahillerine gelip yerleştiler. Başka bir kısmı da Aydın, Menteşe ve Saruhan taraflarına yayıldılar. Fakat 1729 yılında Akşehir, Kütahya ve Karahisar-ı Sahip Kadı ve idarecilerine yazılan bir hüküm ile, "Rakka firarileri" olarak adlandırılan Musacalu aşiretinin, 400'den fazla çadırla Karahisar-ı Sahip sancağına bağlı Barçın kazası dahilinde Sarı Kavak olarak bilinen yerde konakladıkları, bunların başka bir tarafa kaçmalarına fırsat vermeden bütün ağırlıklarıyla birlikte Rakka'ya sevkedilmek üzere, vali Ahmet Paşa'ya teslim edilmeleri istenmiştir³⁰. Buna rağmen aşiretlerin istenilen yerlere iskân edildikleri hakkında kesin belgeler bulunmamaktadır. Aksine bugün bile aynı aşiretin değişik bölgelerde kollarının bulunması ve Anadolu'nun toponomisi, bu iskânın tam anlamıyla başarılı olmadığını göstermektedir. İşte bu olumsuz tablo sosyal düzeni bozmuş ve eşkiyalık olaylarının artmasına sebep olmuştur.

İncelediğimiz dönemde Antakya ve çevresinde, Amik ovası merkez olmak üzere, Halep'in hemen kuzeyinden başlayarak Bayır dağları ve Asi nehrini takip ederek, Kilis'in Çobanbey nahiyesi ile Cerablus hattının güneyindeki Elbeyli'yi ithiva eden geniş bir alana yayılmış bulunan büyük *Reyhanlı* aşireti ile *Bektaşlı*, *Cerid*, *Rişvan* ve *Pehlivanlı* aşiret ve oymakları bulunmaktadır.

bb) Aşiretlerin Eşkiyalıkları

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, bu havalide aşiretlerin eşkiyalık hareketlerinde buldukları, huzur ve güveni ihlâl ettikleri, yapılan şikayetlerden anlaşılmaktadır. Eşkiyanın tenkili, huzur ve güvenin sağlanması için Delibaşı Şahin Ağa ile Gönüllü Ağası Ahmet Ağa eşkiya üzerine başbuğ tayin edilmişlerdi. Bu başbuğlara, suçluların her nasıl olursa olsun cezalarının verilmesi tenbih edilmişti. *Ancak bunu bahane ederek halka hiçbir surette zulmetmemeleri, aksi halde kendilerine gereken cezanın verileceği* hususunda 20 Ekim 1709 (15 Şevval 1121) tarihinde dikkatleri çekilmiştir³¹. Eşkiya teftişine çıkan başbuğların, yetkilerine dayanarak halka eziyet ettikleri hakkındaki şikayetler İstanbul'a ulaşmış olmalı ki, böyle bir uyarıya gerek duymuştur.

³⁰ Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 141-143.

³¹ *Antakya Şer. Sic. No: 1, Bel. 425.*

Yüzyılın ortalarında aşiret eşkiyalarının bazan birleşerek hükümet kuvvetleri için önemli bir tehdit oluşturdukları görülmektedir. Hatta 1743 yılında Okçu İzzettinli aşireti eşkiyası, Kilis Voyvodası Battal Ağa kuvvetlerini bozarak, Amik ovasına gelip, burada da hükümet kuvvetleriyle çarpışmıştır³². Bu durum ehl-i örf mensupları üzerinde olumsuz bir etki yapmış olmalı ki, eşkiya takibinde olan Kilis Voyvodasının yerine Urfa müteselliminin voyvoda olması teklif edilince, Urfa mütesellimi bu görevi kabul etmekten kaçınmış, bunun üzerine Halep mütesellimi, bu görevi de üstlenmiştir³³.

Adana taraflarındaki aşiretler de benzer hareketlerde bulunmaktaydılar. Bunlardan Bektaşoğlu aşiretinin hareketleri dikkat çekicidir. Bektaşoğlu aşireti Rakka'ya iskân edilmişse de oraya gitmeyip Kara Murt Hanı civarında konaklamakta, gelip-geçen halka çeşitli yollarla zulmetmekten başka İfraz-ı Zulkadriye reayasından Karalar Ceridi Mîr Aşireti ile birleşerek Adana, Kars-ı Zulkadriye (Kadirli), Sis, (Kozan), Tarsus, Misis ve Yüreğil civarında eşkiyalığa başlamışlardı. Gelip geçenleri ve hacıları soymağa ve adam öldürmeğe varan olaylara kadar her türlü suçu işledikleri gibi, Şam valisinin çukadarını dahi öldürmüşlerdi. Bunların üzerine Maraş Beylerbeyi Rişvan-zâde Süleyman Paşa gönderilmiş, onların Rakka'ya iskânları ve suçluların da cezalandırılması istenmişti. Bu durumun eşkiyaları sindirmesi beklenirken, tam tersine Rişvan aşiretinden Mandallu cemaati de Bektaşoğlu aşireti ile birleşti. Bunlar Halep eyaletindeki Amik, Harem, Derguş, Şağur ve Eriha nahiyelerinde bulunan vakıf ve mîrî köylerin ekinlerini ve ağaçlarını yakarak halkın mallarını gasbetmiş ve bazı kimseleri de öldürmüşlerdi. Üstelik o çevrede görevli bulunan Mirahor-ı Sâni el-Hac Mustafa Ağa'nın da yolunu kesmişlerdi. Eşkiyalar daha da ileri giderek, Halep'e dört saat mesafede bulunan Cebel-i Sem'an ve çevresindeki köy ve nahiyelerde 6.000 kuruşluk koyun ve davarı yağma etmişlerdi. Halep Muhassılı tarafından kendilerine nasihatte bulunmak üzere gönderilen eski Halep Serdarı Haseki Hacı Mustafa'ya hücum ederek, yanında bulunan elli askerden otuzunu öldürmüş, geri kalanlara da türlü işkenceler yapmışlardı. Sonra Kilis ve Azaz taraflarına geçerek yağma hareketlerine devam etmişlerdi. Eşkiyanın yakalanması ve gereken cezanın verilmesi için Maraş Beylerbeyine emirler yazıldığı gibi, 1753 yılında Sivas, Erzurum ve Diyarbakır taraflarına sızmalarını önlemek için tedbirler alınması amacıyla, bu

³² *Antakya Şer. Sic. No: 3, Bel. 107, 112, 113.*

³³ *Antakya Şer. Sic. No: 3, Bel. 162, 181.*

eyaletlerin beylerbeylerine de emirler gönderildi³⁴. Aynı yılın mayısında Bektaşoğlu ve Karalar Ceridi aşiretlerinin tenkili için Hassa Silahşorlardan Osman Ağa mübaşir tayin edildi³⁵. Osman Ağa sıkı bir takibe girilerek eşkiyanın elebaşılarını yakalamağa muvaffak oldu. Bunların cezalarını vermek üzere iken, aşiretler arasında bir ayaklanma meydana geldi. Hükümet kuvvetlerine karşı genişleyen ayaklanma üzerine Antakya Mütesseslimi Mehmet Ağa'nın 1.000 süvari ile "iki konağı bir ederek" isyan mahalline gitmesi emrolundu³⁶. Ancak gelen kuvvetlerin yardımı ile ayaklanma bastırılabilirdi.

Burada dikkati çeken husus, aşiret eşkiyasının daha çok devleti ve devlet malını hedef almasıdır. Halep yakınlarındaki vakıf ve mîrî köylerin talan edilmesi bunu göstermektedir. Herhalde bunda ehl-i örfün aşiretler üzerindeki olumsuz ve keyfi davranışlarının etkisi büyüktür.

Bu bölgede huzur ve güvenliği bozan başka bir aşiret de geniş bir alana yayılmış bulunan Reyhanlı aşiretidir. Reyhanlı aşireti, Mursallı (2 kol), Bahadırlı (2 kol), Sarıcalı (2 kol), Kodallı, Corslu, Torunlu, Karaahmetli, Löklü, Yirdinli, Tevekkeli olmak üzere 13 kola ayrılmış ve 1802'de 50.000'den fazla nüfusa sahipti. Bu aşiret 3.000 atlı ve 3.000 de yaya olmak üzere 6.000 asker çıkarabiliyordu³⁷.

1755 yılına gelindiğinde Reyhanlı aşiretinin eşkiyalık hareketlerinden bahsedilmeğe başlanmıştır. Bu tarihten önce, aşiretin eşkiyalığından çok iskânından söz edilmektedir. İskân sırasındaki devlet-aşiret çekişmeleri eşkiyalığa dönüşmüş olmalıdır. Bu sıralarda Reyhanlı aşireti, kendilerine verilen bölgede yerleşmeyip, Medik Kalesi civarında kışlamağa, gelip-geçenleri soymağa, halkın mallarını yağma ve zeytin ağaçlarını yakmağa varan çeşitli uygunsuz hareketlerde bulunmaktaydı. 1755 ekiminde, yayladan dönme zamanları olduğundan, il idarecilerinin gereken tedbirleri almaları, Medik Kalesi civarına sokulmamaları istenmiş ve karşı geldikleri takdirde gerekenin yapılması hususunda, Halep Divanından Kuseyr ve Cebel-i Akra Şeyhlerine buyruldu yazılmıştır³⁸. Aynı günlerde (29 Ekim 1755-23 Muharrem 1169) Antakya Yeniçeri Zabiti Ser-Turna İbrahim Ağa'ya yazı-

³⁴ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Bel. 53, 54.

³⁵ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Bel. 72.

³⁶ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Bel. 83.

³⁷ F. Türkmen, *a.g.e.*, s. 596-597.

³⁸ *Antakya Şer. Sic.* No: 6, Bel. 15.

lan başka bir buyruhduda da, Reyhanlı aşiretinin kışlamak bahanesiyle Kuseyr, Derguş, Selkim ve Oruç ovalarına geldikleri, burada halka zulmettikleri, şakavette buldukları bildirilerek aşiretin Amik ovasında kışlamalarının sağlanması, Cesr-i Cedid'den öteye geçirilmemeleri için, durumun aşiret Boybeysi ve ihtiyarlarına tenbih olunması istenmişti³⁹. Alınan tedbirler yeterli olmamış olmalı ki, 15 Eylül 1763'te (7 Rebi'ül-Âhir 1177) Reyhanlı aşiretinin yaptığı eşkiyalığın önlenmesi, karşı koyanların öldürülmeleri hakkında bir buyruldu daha gönderilmiştir⁴⁰.

Bu tehditlerin fayda vermediği görülmüş olduğundan, buna kesin bir çözüm getirilmesi amacıyla, önceleri Harameyn mukataasına bağlı olan Reyhanlı aşireti, Rakka mukataasına dahil edilerek, Rakka'ya iskân ettirilmelerine karar verildi. Aşiretin Rakka'ya iskân ettirilmesine de Halep Valisi Mehmet Paşa görevlendirildi⁴¹. Reyhanlı aşireti kısmen de olsa Rakka'ya iskân edildiler, fakat buraya yerleştirilenler de kısa bir müddet sonra gene göçebelik hayatlarına döndüler. Geriye kalan büyük çoğunluğu da Antakya ve Halep çevresinde yaylak-kışlak hayatlarını sürdürmeğe devam ettiler. XVIII. yüzyılın sonlarında Reyhanlı aşiretinin eşkiyalıklarından bahseden belgelerin çokluğuna bakılırsa⁴², aşiretin halâ iskân ettirilemediği gibi tam olarak kontrol altına alınamadığı anlaşılmaktadır.

Gerçekten de Reyhanlı aşiretinin iskânı XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devleti uğraştıracak bir problem olarak kalmağa devam edecektir. Ancak 1864-1868 tarihleri arasında Fırka-i İslahiye'nin çabaları sonunda bu bölgede iskân meselesi tamamen halledilecek ve aşiretin adına bir kaza teşekkül ettirilecektir⁴³.

c) Aileler Arasında Adi Suçların Doğurduğu Eşkiyalıklar

Eşkiyalığın kaynaklarından bir diğerini de, aileler arasında meydana gelen düşmanlıklar oluşturmaktadır. Bu dönemde "geniş aile" tipinin özel-

³⁹ Antakya Şer. Sic. No: 6, Bel. 33.

⁴⁰ Antakya Şer. Sic. No: 7, Bel. 295.

⁴¹ Antakya Şer. Sic. No: 8, Bel. 51.

⁴² Mesela, Antakya Şer. Sic. No: 9, Bel. 280, 29.

⁴³ XIX. yüzyıldaki iskânlar ve yeni yerleşim birimlerinin kurulması hk. Bkz. Hilmi Karaboran, *Hatay-Maraş Çöküntü Hendeğinde İki Yeni Yerleşme Merkezi, İslahiye ve Hassa'nın Kuruluş ve Gelişmesi*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Elazığ, 1982, "Die Aktionen der" Fırka-i İslahiye" und ihre Bedeutung für einen strukturwandel der oberen çukurova (Türkei)", *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie Angewandte-und Sozialgeographie*, Heft 5, 1981, oktober 1981, Hagen (Westf.), s. 141-148.

likleri görüldüğünden, ailenin herhangi bir ferdine yapılmış bir hareket, bütün aileye yapılmış kabul ediliyordu. Onun için aileler arasında meydana gelen bir olay, kısa bir sürede büyüyor ve her iki tarafın fertleri hemen bir araya gelerek, ya karşı taraftan intikam almak veya kendilerini korumak için teşkilatlanıp silahlaniyorlardı. Mahallî idarelerin güçsüzlüğü, olaylara hâkim olamaması, huzursuzluğun artmasına zemin hazırlıyordu. Böylece derlenip-toparlanan aileler, *zamanla yük olmağa başlayan taraftarlarının geçimlerini sağlamak ve daha kolay kazanmak amacıyla, aynı zamanda güçlerinin de verdiği şımarıklıkla eşkiyalığa başlamaktaydılar.*

Mesela, 1762 yılında, Payas Dizdarı Beyoğlu Osman'ın öldürülmesi, Payaslı Küçük Ali ve Çobanoğlu ile Belenli Deli Hasan arasında düşmanlığın başlamasına sebep olmuştur. Her iki ailenin taraftarları kısa zamanda toparlanarak, zaman zaman birbirleriyle vuruştukları gibi, Antakya-Adana yolunda gelip-geçen resmî ve sivil kişilerin yollarını kesip mallarını yağma etmeğe ve bazan da adam öldürmeğe başlamışlardı. Hatta bu yüzden 1762 yılında Antakya-Adana yolu adeta kapanmıştı. Bu durumun ortadan kaldırılması, yolun gece-gündüz açık tutulmasının sağlanması, suçlulara gereken cezanın verilmesi, bunun için gerekirse Adana Beylerbeyi ile ortaklaşa hareket edilmesi hakkında, Kasım ortaları 1762 (Evâhir-i Rebi'ül-âhir 1176) tarihinde Halep Mütesellimine bir ferman gönderilmiştir⁴⁴. Ayrıca Antakya Kadı, Mütesellim, Yeniçeri Serdarı ve Vilayet Âyanına da aynı doğrultuda buyuldu yazılmıştır⁴⁵. Aynı yılın Aralık ayında bölgede bulunan Silahtar Hasan Ağa'ya gönderilen buyruldunda, Belen ve Payas taraflarındaki şakavetin önlenmesi ve yol güvenliğinin sağlanması istenmiştir. Meselenin görüşülmesi için de Antakya âyanından Şekerzâde Ahmet Efendi, el-Hac İbrahim Efendi, Ser-Turna İbrahim Ağa, Kâtipzâde el-Hac Mehmet Efendi, Hüseyin Ağa ve Şerafettin Ağalar Halep'e davet edilmişlerdi⁴⁶. Buradaki eşkiyalar işi o derece ileri götürmüşlerde ki, kurşun dahi imal etmeğe başlamışlardı. Onun için buraların teftişi, kurşun dökenerin isim ve şöhretlerinin bildirilmesi, yazılan başka bir buyruldu ile Antakya Voyvodasından istenmişti⁴⁷.

Yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında, Payas civarında meşhur olan Küçük Alioğulları böylece ortaya çıktı. Küçük Ali oğulları âyân

⁴⁴ *Antakya Şer. Sic. No: 7, Bel. 30.*

⁴⁵ *Antakya Şer. Sic. No: 7, Bel. 99.*

⁴⁶ *Antakya Şer. Sic. No: 7, Bel. 100.*

⁴⁷ *Antakya Şer. Sic. No: 7, Bel. 294.*

değil önemli bir hanedan durumuna geldi. Küçük Alioğlu Halil Bey'e, Payas sancakbeyliği verilerek, isyanların önü alınmak istenmişti. Bunların en büyük kazançları, yukarıda da değenildiği gibi, İstanbul-Şam yolunun bu bölgesinde tüccarların ve halkın mallarını yağmalamaktan ibaretti. Sürekli olarak yapılan şikayetler üzerine, eski Soğucak Başbuğu Vezir Mustafa Paşa tarafından, Küçük Alioğlu Halil ortadan kaldırılabilmıştır⁴⁸.

Halep Beylerbeyi Vezir Mehmet Paşa'nın gayretleriyle 1765 yılı sonlarında, Payas kazası ileri gelenleri, bir daha eşkiyaya yardım ve yataklık yapmayacaklarına, eşkiyayı kazalarına sokmayacaklarına, eğer içlerinden böyle birileri çıkarsa birlikte hareket ederek mani olacaklarına dair takrir verip, aksi davranışların tespiti halinde, Matbah-ı Âmireye 30.000 kuruş nezir akçesi vermeyi taahhüt etmişlerdi⁴⁹. Bundan başka Payas, Belen, Aziz yolunun güvenliğinin sağlanması hususunda gerekenin yapılacağını, vakıf bir kaza olan Payas'tan kanun gereğince gelip-geçen her yüz koyundan 2,5 kuruş resim alınacağını, fazla resim istenmeyeceğini de aynı şekilde taahhüt etmişlerdi. Bundan böyle gelip-geçenlerin bindikleri hayvanlardan kanunsuz olarak alınan resimler alınmayacaktı. Payas'taki Han, vakıf olduğundan, Hancı ve Odabaşlar, misafirlerinden kesinlikle para istemeyecekler, ancak misafirler kendi rızalarıyla verdikleri takdirde alınacaktı. Halktan "selâmet akçesi" istenmeyecek, alış-veriş için Payas ve Aziz kazalarına gelen Sekbanlar şehre tüfekle giremeyeceklerdi. Silahlı olarak şehre girenler olursa, yakalanıp idarecilere teslim edilecek, çoban ve dağlı eşkiyası yollara ve köylere inip eşkiyalık yaparsa, çevre köylerinin halkı birleşerek karşı koyacaklardı. Ancak kendi hallerinde olan dağlılara da kimse karışmayacaktı. Gayrimüslim halk da kendi kıyafetleriyle gezip, iş ve güçleriyle meşgul olacaklar, cizye ve ispençelerini aksatmadan verecekler ve çarşı-pazarda silahla gezemeyeceklerdi. Eğer bu kurallara uymayanlar olursa, yakalanıp Halep'e gönderilecekti. Buna karşılık kazada yönetici durumunda olanlara da şehir ileri gelenleri tarafından bazı sorumlulukları hatırlatılmaktadır ki, bu oldukça ilginçtir. Kaza yöneticilerinden, eşkiyanın tedibi, halkın ve yolcuların korunması hususunda görevlerini yapmaları istenmektedir. Bu işleri yaparken, kanuna uygun konularda, yöneticilerin kendilerine yardım etmeleri istenmektedir. Aynı anlamda Aziz ve Belen kazaları ileri gelenleri de taahhütlerde bulunmuşlardı⁵⁰.

⁴⁸ Y. Özkaya, *Ayanlık*, s. 248.

⁴⁹ *Antakya Şer. Sic.* No: 8, Bel. 133, 134.

⁵⁰ *Antakya Şer. Sic.* No: 8, Bel. 135, 136, 137.

Devlet, asayişin sağlanması hususunda kazaların ileri gelenlerini “nezir akçesi”ne bağlamakla, hem onlara da sorumluluk vermiş ve hem de eşkiyanın kazalardan herhangi bir yardım almalarını önlemiş oluyordu. Bu uygulamalara daha 1739 yılında rastlanmaktadır⁵¹.

Böylece adi suçlardan dolayı aileler arasında meydana gelen düşmanlıklar, eşkiyalık olaylarına zemin hazırlıyordu. Bu mücadelelerde kuvvetlenen bazı aileler, giderek âyanlık iddialarında bile bulunmuşlardı. Küçük Alioğulları, böyle bir olayın sonucunda ortaya çıkmışlardır. Fakat gerçekten Küçük Ali Ağa eşkiya değildir. Hatta “nezir akçesi” taahhüt edenlerden birisi de Küçük Ali Ağa’dır. Onun oğulları ve torunları eşkiya olmuşlar, zorla Payas sancakbeyliğini ele geçirmişlerdi. XIX. yüzyılın başlarında Küçük Alioğulları çok güçlenmiş ve güvenliği de tehdit eder bir duruma gelmişlerdi. 1816 yılında Küçük Alioğlu, Karbeyaz köyünü ele geçirmiş, Payas’a da saldırmışsa da, muhafızların karşı koymaları sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Küçük Alioğlu’nu tenkil etmeğe Halep Valisi memur edilmiş, uzun mücadelelerden sonra ortadan kaldırılabilmektedir⁵².

d) *Ferdî Eşkiyalık Hareketleri*

Levent, aşiret veya ailelerin dışında ferdî olarak sivrilen eşkiyalar da asayiş önemli ölçüde tehdit eden unsurlardı. Her ne kadar dağa çıkan bir kimsenin haklı bir sebebinin olduğu-ki mutlaka olmalıdır-kanaati yaygın ise de, belgelerden, bir eşkiyanın niçin eşkiya olduğu hakkında açıklayıcı bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak sözlerimizin başında değinildiği gibi, devlet düzenindeki genel bozulmuş, otorite zayıflığı, bunun sonucu devlet-halk ilişkilerindeki bazı olumsuz gelişmeler ve ahlakî çöküntü bu tür hareketlerin doğmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Ferdî olarak eşkiyalık yapanların menşei kısmen tespit edilebilmektedir. Bunlar, yeniçeri, gönüllü, divanegân gibi askerî sınıftan olanların yanında, çulha, köşker ve neccar gibi esnaftan olanlarla hiçbir özelliği olmayan kimselerdi⁵³. Bu eşkiyaların belli bir hedefleri olmayıp daha ziyade yağma, yol kesme ve bu arada adam öldürme gibi hareketlerde bulunmaktadırlar. Bazan birkaç eşkiya reisi birleşerek daha büyük tehlike oluşturabilmekteydiler. Bunların şehir ve kasabalarda yardımcı, haberci ve yatakçıları da vardı. Bunlar, mecbur olmadıkça hükümet kuvvetleriyle çar-

⁵¹ Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 190-191.

⁵² *Antakya Şer. Sic.* No: 14, Bel. 46, 47, 48.

⁵³ *Antakya Şer. Sic.* No: 20, Bel. 121.

pışmaktan kaçınılmaktaydılar. Genellikle savunmasız halka veya yolculara saldırmaktaydılar.

Mesela 1709 Eylülünde (Evâ'il-i Recep 1121) Süveyde nahiyesinin Abdi köyünde, tarlalarında çalışan Mehmet bin Mahmut, eşi Leyla, babası Mahmut ve kardeşi Halil, gece, Davut bin Bektaş ve Halil'in başkanlığındaki 9 kişilik eşkiya grubunun saldırısına uğramışlardı. Eşkiyalar, Mahmut'u kılıçla öldürmüş, Mehmet, Leyla ve Halil'i de yaralamışlardı. Mehmet yaralı olarak geldiği Antakya mahkemesine durumu bildirmiş, bunun üzerine gönderilen keşif heyeti de olayı doğrulamıştır⁵⁴. Fakat ileriki belgelerde, cinayeti aydınlatacak herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

Antakya'da oturmakta olan Muslu Beşe adlı şaki ise, 1753 yılında şehir halkına çeşitli vesilelerle zulmetmeğe başlamıştı. Hatta Muslu Beşe haşhaş alış-verişi ile de uğraşmaktadır. Şerif Ahmet adlı bir şahsa saldırmış, onu mahkeme kapısına kadar kovalamak cesaretini göstermişti, Bunun yakalanıp Halep'e gönderilmesi için Antakya Kadısı ve Serdarına tezkere gönderilmişti⁵⁵.

1763 yılında Antakya'da oturmakta olan Turnacıbaşı İbrahim Halep'te bulunduğu bir sırada, evi, Da'buloğlu Mustafa ve oğlu Ömer'in başkanlığındaki beş-on kişilik eşkiya grubu tarafından basılmış, eşkiya, evde bulunan oğlu İbrahim'in üzerine üzerine saldırarak, çeşitli hakaretlerde bulunmuştu. Da'buloğlu ve avanesinin yakalanıp uslanıncaya kadar Birecik kalesinde hapsedilmesi için, Antakya Yeniçeri Serdarı ve Birecik Kalesi dizdarına ferman gönderilmişti⁵⁶.

Sarımoğlu Süleyman da kendisinden söz ettiren bir eşkiya olup birkaç sefer yakalanmış, sonra hapisneden kaçmış ve gene eşkiyalığa devam etmiştir. Onun en kısa zamanda tekrar yakalanması ve Halep Divanına gönderilmesi hususunda Antakya Voyvodasına 1766 ocağında buyruldu yazılmıştır⁵⁷. Seferlerin devam ettiği 1770'li yıllarda eşkiyalık hareketlerinde bir artış görüldüğü, resmî belgelerle de teyid edilmektedir. Bunların isimlerinin tespit edilerek bildirilmesi, sıkı bir takibat altına alınmaları, yakalanıp cezalandırılmaları hakkında pek çok ferman, emir ve buyruldu yayınlanmıştır⁵⁸.

⁵⁴ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 160.

⁵⁵ *Antakya Şer. Sic.* No: 5, Bel. 78.

⁵⁶ *Antakya Şer. Sic.* No: 7, Bel. 230, 231.

⁵⁷ *Antakya Şer. Sic.* No: 8, Bel. 95.

⁵⁸ *Antakya Şer. Sic.* No: 9, Bel. 20.

Bu yıllarda ortaya çıkan Mursaloğlu adlı eşkiya hakkında kullanılan ifadeler gerçekten çok ilginçtir. Alakent köyünden olan Mursaloğlu hakkında *şakavet-şi'ar* ve *katl-i nüfusa mübtelâ olduğu* tabirleri kullanılmaktadır ki, bu tabirlerin başka hiçbir eşkiya hakkında kullanılmadığını belirtmek gerekir. 1755 yılında çevrede eşkiyalık hareketlerinde bulunmaktaydı ve aynı yılın aralığında da Fakıoğlu Mehmet'i yaralamıştı. Mursaloğlu ve avânesinin yakalanıp *murafaa edilmek üzere* Halep'e gönderilmesi için, Antakya Kadısı ve Voyvodasına buyruldu gönderilmiştir. Eğer kendisini gizleyenler olursa, aynı köyden dört-beş ihtiyarın rehin olarak gönderilmesi istenmiştir ki⁵⁹, bu, Mursaloğlu'nun yakalanması hususunda Halep'in çok ciddî olduğunu göstermektedir. Fakat gene belgelerin eksikliğinden olsa gerek, Mursaloğlu'nun sonu hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. İleriki defterlerde Mursaloğlu'ndan bahseden herhangi bir belgenin bulunmaması, onun ortadan kaldırıldığına delalet eder.

Aynı tarihlerde Salkım köyünden Arnabudoğlu adlı bir şaki de yol kesmekte ve hatta adam öldürmeye kadar varan suçlar işlemektedir. Onun da yakalanıp cezasının verilmesi için Antakya'ya tezkere gönderilmiştir⁶⁰.

1803 yılında Rüstemli Ali'nin başkanlığında daha büyük bir eşkiya grubu görülmektedir. Rüstemli Ali, Şeyh Ahmet bin Abud, Şeyh Mustafa bin Abdo, Veli Ahmet bin Ali Şeytan ve kardeşleri Abud ve Mustafa ile birleşerek eşkiyalığa başlamıştı. Yapılan takibata rağmen, sözü edilen tarihte halâ Antakya'da barınabilmektedir. Mayıs ayından Ağustos ayına kadar pek çok buyruldu ve tezkere ile yakalanmaları istendiği halde, bunun kısa sürede başarılamadığı anlaşılmaktadır. Ancak Halep'ten gelen kuvvetlerin yardımıyla yakalanabilmişlerdir⁶¹.

Bundan başka faili meçhul cinayetleri ve ırza tecavüz gibi olayları da ferdî eşkiyalık hareketleri arasında değerlendirmek gerekmektedir. Bu tür olaylara her yerde ve her zaman olduğu gibi az da olsa rastlanmaktadır. Mesela, 1709 yılında Antakya'da Halime adlı kadının evinde Beyrutlu Mehmet'in kızının cesedi bulunmuştur. Cinayetin niçin ve kim tarafından işlendiği aydınlığa kavuşturulamamıştır⁶². Gene aynı tarihte Dersuniye köyü sınırları içinde iki erkek cesedi bulunmuştur. Katillerin yakalanması

⁵⁹ *Antakya Şer. Sic. No: 9, Bel. 42.*

⁶⁰ *Antakya Şer. Sic. No: 9, Bel. 38.*

⁶¹ *Antakya Şer. Sic. No: 10, Bel. 109, 111, 112, 138.*

⁶² *Antakya Şer. Sic. No: 1, Bel. 330.*

için buyruldu yazılmışsa da⁶³, daha sonraki sicillerde cinayeti aydınlatılabilecek mahiyette herhangi bir belgeye rastlanamamıştır.

Irza tecavüz⁶⁴, gayrimeşru ilişkiler⁶⁵, başkasının nikahlı karısının veya nişanlısının zorla kaçırılması⁶⁶, kadınların kaybolması⁶⁷, gibi olaylara da rastlanmaktadır. Bu tür olaylar her yerde ve her zaman rastlanan olaylardır ama bu dönemde yaygınlık kazanması, ırz ve namus güvenliğinin de tehlikede olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

II. Eşkiyalığı Kolaylaştıran Sebepler ve Alınan Tedbirler

Eşkiyalık, iktisadî krizin ve ahlakî çöküntünün yaygınlaştığı ve devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkar. Bu, sadece Osmanlı imparatorluğunda değil, dünyanın öteki ülkelerinde de böyledir. Gerçekten de yukarıdan beri örnek olaylarıyla anlatılanlara bakılacak olursa, XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde, iktisadî krizin başgösterdiği, devlet otoritesinin zayıflamağa başladığı, bunun da mahallî beyleri ortaya çıkardığı, dolayısıyla sosyal ve iktisadî düzensizliğin meydana geldiği daha iyi anlaşılacaktır. Bu düzensizliğin sebeplerini ve alınan tedbirleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Yukarıda anlatılan şartlar altında ehl-i örf zümresi, kendi güçlerini koruyabilmek için, daha fazla levent barındırmak, onları koruyup kollamak ve yaptıklarına göz yummak zorunda kaldılar. Çünkü onlar da geleceklelerinden emin değillerdi. Kendilerine tevcih edilen makamlar, her an ellerinden alınabilirdi. Öyleyse en kısa zamanda geleceklelerini garanti altına almaları gerekiyordu ve çoğu ehl-i örf mensubu da leventlerin askerî güçlerinden istifade ederek, halktan kanunsuz vergiler toplamağa başladılar. İşte bu durum, ehl-i örf ile halkın arasını açtı. Halktan İstanbul'a yapılan şikayetler üzerine, kanunsuz salmalarla halka zulmedilmemesi hakkında pek çok ferman yayınlandıysa da⁶⁸, bunun önüne geçilemediği, aynı türden şikayetlerin devam etmesinden anlaşılmaktadır. Eşkiyalığı kolay-

⁶³ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 333.

⁶⁴ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 298, 329.

⁶⁵ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 444.

⁶⁶ *Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 327, 456.

⁶⁷ *Antakya Şer. Sic.* No: 4, Bel. 114.

⁶⁸ *Meselâ Antakya Şer. Sic.* No: 1, Bel. 365, No: 21, Bel. 63, Y. Özkaya, *Âyânlık*, s. 60-66, Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 134-135.

laştıran bir unsur olarak görülen “leventlik”, nihayet 1776 yılında tamamen kaldırılmıştır.

2. Aşiretlerin iskânı meselesi de, eşkiyalığı kolaylaştıran bir sebep olarak değerlendirilmelidir. Bunun idrakinde olan devlet, bütün yüzyıl boyunca, hatta XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, aşiretlerin iskânı meselesini gündemde tutmuştur. Bu süre zarfında aşiretlerin eşkiyalıklarının önlenmesi hususunda bir takım tedbirler alınmıştır. Meselâ, aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhından başka yerlere sokulmamaları, karşı gelenlerin şiddetle cezalandırılmaları yoluna gidilmesi gibi tedbirler bu cümledendir.

3. Özellikle şehir kesiminde kahvehane ve bozahane gibi yerler, eşkiyanın barındığı yerler olarak zikredilmektedir. Bu gibi yerler devamlı olarak kontrol altında tutulmuş ve olumsuz nazarlarla bakılmıştır.

4. Eşkiyalığın önlenmesi için alınan tedbirlerden birisi de halkın elindeki silahların toplattırılmasıdır. Bu suretle eşkiyalığın önlenmesine çalışılmıştır. Bu uygulamaya ancak 1828 yılında rastlanmaktadır⁶⁹.

5. Alınan başka bir tedbir de kaza ileri gelenlerinin, eşkiyaya yardım etmeyecekleri hususunda taahhüt altına alınmaları, aksi takdirde “nezir akçesi”ne bağlanmaları ve halkın birbirini kefil ettirilmesi⁷⁰. Meselâ, Payas halkının 1765 yılında taahhüt ettiği 30.000 kuruş oldukça büyük bir meblağdır. Zira bu tarihte 2.652 gr. (13 kırıat 1 buğday) vezninde ve binde 952 ayarında olan bir İstanbul Zer-i Mahbup altını 330 akçe yani 110 paradır⁷¹. 40 para 1 kuruş olduğuna göre; 1 Zer-i Mahbup altını 2,75 kuruştur. O halde 30.000 kuruş, 10.909,09 Zer-i Mahbup altını eder ki, bu rakam gerçekten çok büyük bir meblağdır. Bu da herhalde caydırıcı ve o derecede önemli bir tedbir olarak görülmektedir.

Fakat görüldüğü gibi, alınan bütün caydırıcı tedbirlere rağmen eşkiyalığın önü alınamamış, tarihimizde sosyal bir vakıa olarak kalmağa devam etmiştir.

⁶⁹ *Antakya Şer. Sic. No: 20, Bel. 9.*

⁷⁰ *Antakya Şer. Sic. No: 8, Bel. 133-137, Ç. Uluçay, a.g.e., s. 156, 190.*

⁷¹ Mustafa Öztürk, “Trabzon’da Fiyatlar, 1750-1770”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun, 1988, s. 427.

Sonuç

Sosyal bir olay olarak karşımıza çıkan eşkiyalık ve eşkiyalar üzerine, çeşitli araştırmacı ve yazarlar tarafından değişik görüşler ortaya atılmıştır. Eşkiyalık, başka bir deyişle kanun dışı kalmaktır. Yani mevcut düzenin meşru kanunlarının tersine davranışlarda bulunmaktadır. Bu tarife göre eşkiyalığın mahiyeti daha da genişlemektedir. Elbette kanun dışına çıkışın pek çok sebepleri vardır. Hâkim olan görüşe göre, iktisadî zorluklardan dolayı geçim sıkıntısına düşen veya haksızlığa uğrayan bir kişi dağa çıkmakta ve eşkiya olmaktadır. Oysa bu izahlarda, her nedense meselenin ahlakî yönünün ya ihmal edildiği veya unutulduğu görülür. Gerçekten de olayın bir de ahlakî ve psikolojik yönü vardır. İnsan, her devirde aynı özelliklere, aynı endişe veya korkulara veyahutta ihtiraslara sahiptir. Daha kolay kazanmak, kısa zamanda ve zahmetsiz yoldan zengin olmak, meşhur olmak, herkesin kendisinden sözettği bir kişi olmak, her insanın benliğinde vardır. İnsandaki bu benliğe, sözü edilen kolaylaştırıcı sebepler de eklenince, kişi eşkiya olmaktadır. Onun bu davranışı, öteki insanların sosyal ve psikolojik durumuna da uyduğundan, eşkiya, halkın gözünde büyür, bir kahraman olur ve kendisine gıpta edilen bir kişi durumuna gelir. Böyle olunca halktan her türlü yardım ve desteği görür, hatta adına efsaneler uydurulur ve türküler yalılır.

Öyleyse eşkiyalığın sebepleri, sadece ve sadece iktisadî kriz değildir. Öyle olsaydı, aynı şartları yaşayan herkesin eşkiya olması gerekirdi. O halde burada ahlakî değerler sözkonusudur. Ahlakî değerleri zayıf olan kişiler, uygun zemin buldukça, kanun dışı hareketlere başvururlar. Elbette iktisadî krizin, ahlâk üzerinde olumsuz etkileri vardır. Ama bu, genellenemez, bütün ahlâksızlıkların ve kanun dışı davranışların haklı ve asıl sebebi olarak kabul edilemez.

XVIII. yüzyılda Antakya ve çevresinde meydana gelen eşkiyalık olaylarını incelemekle, Osmanlı iç düzeni hakkında mahallî bir kesit vermiş olduk. Gerçekten de verilen örnek olaylar dikkatle tahlil edilirse, eşkiyalığın sebeplerinin sadece iktisadî olmadığı görülecektir. Meselâ, aşiret eşkiyaları, hiç de birkaç kişiyi soyarak elde edecekleri paraya muhtaç değildir. Kendilerine düşen vergiyi veremeyecek durumda da değildirler. Aksine vergi vermek ve kontrol altına girmek istememektedirler. Gene sözünü ettiğimiz aileler, yokluktan dolayı değil, güçlerine güvenerek daha kısa yoldan daha çok kazanmak için eşkiyalığa başlamışlardır. Leventlerin durumu daha değişiktir. Onlar, ellerindeki çift-çubuğun kazancına kanaat et-

meyip, belki de çağın modasına uyarak, daha rahat ve masrafsız yaşamak için ümeranın kapılarına girmişlerdir. Yukarıda değinildiği gibi, bu ümeranın da işine gelmektedir. Ümeranın ihtirasları ile kendisinin ihtirasları birleşince, daha Bey kapısından eşkiyalığa başlamaktadırlar. Beyin resmî otoritesini de arkalarına alan leventler, iç güvenliği önemli ölçüde tehdit eden bir unsur haline gelmiştir. Ferdî olarak eşkiyalık yapanların da asker veya esnaf sınıfından olmalarına bakılırsa, bunların da en azından iş-güç sahibi olduklarına hükmedilebilir.

Bu dönemde Antakya çevresinde meydana gelen olayların hepsi yukarıda belirtilen sebeplere dayalı olaylar olup, etnik veya siyasî mahiyette olaylar değildir. Bu tür olaylara rastlanmamaktadır.

O halde eşkiyalık, iktisadî ve sosyal düzensizlik, ahlakî çöküntü ve merkezî otorite boşluğunun doğurduğu sosyal bir olaydır. Bu şartlar hangi dönem veya ülkede meydana gelirse, bu tür olayların ortaya çıkması ve yaygınlaşması kaçınılmaz olur.

ÖRNEK BELGELER

EK: I

Antakya Şer. Sic. No: 1

Belge No : 160

Medine-i Antakya mahallâtından Uncular mahallesi sâkinlerinden işbu râfi'ü'l-kitâb Mehmet bin Mahmud nam kimesne işbu binyüzyirmibir mâh-ı receb-i müreccebin ikinci sebt günü ala's-sabah meclis-i şer'e gelüb takrîr-i kelâm idüb kasaba-i mezbûreye tâbi' Süveyde nahiyesinde Abdi nâm karye kurbunde Kır Kasiyye toprağında vâki' kendü mülkümüz olan bağda kable'n-nevm Cînî tâifesinde Halîl bin ve Davud bin ve Bektaş refikleriyle dokuz nefer eşkiya âlet-i harble üzerimize hücum ve her biri babam mezbûr Mahmûd'u kılıç ile ağzından urub mecrûhan katl eylediklerinden mâ'ada benim dahî tüfengin kundağı ile başıma ve dudağıma ve yedime darb ve li-ebeveyn karındaşım Halîl'in sağ kulağına kılıç ile zevcim Leylâ bint-i Helvâcî Halîl'in gözü üzerine ve sağ kulağının yazusuna hançer ile urub mecrûh itmeleriyle hâlâ bağ-ı mezbûrda her biri mecrûhan yaturalar üzerlerine varulub keşf ve tahrîr olunmak matlûbumdur didikde mezbûr Mehmed'in başında ve dudağında ve yedinde kara ve bere olduğu ba'de'l-müşâhede cânib-i şer'-i mergubun Mevlânâ Hâcî Hüseyin Efendi ta'yîn ve irsâl olundukda ol-dahî medîne-i mezbûrede Voyvoda olan kıdvetü'l-akrân Mustafa Ağa tarafından Kaytan Bekir bin Abdullah ve Hâcî İbrâhim ibn-i Abdullah vesâ'ir zîr-i kitâbda muharrerü'l-esâmî cemâ'at-ı müslimîn ile mahall-i mezbûrede meyyit-i mezbûr Mahmûd'un ve mecrûh-ı mezbûr Halîl ve mecrûhe mezbûre Leylâ'nın azâlarına nazar eylediklerinde fi'l-hakîka meyyit-i mezbûr Mahmûd'un ağzından gerdanına varıncaya dek kılıç cerhi ve mezbûr Halîl'in sağ kulağında kılıç cerhi ve mezbûre Leylâ'nın gözü üzerine ve sağ kulağının yazusuna kılıç cerhi olduğu bi'l-mu'âyene müşâhade eylediklerinden sonra Mevlânâ-yı mûmaileyh mahallinde ketb ve tahrîr ve ba'dehu ma'an ba's olunan ile meclis-i şer'e gelüb her biri takrîr itmeleriyle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fi evâ'il-i Recebü'l-mürecceb, li-sene ihda ve 'aşrîn ve mi'e ve elf.

EK: II

Antakya Şer'iyye Sicili No: 1

Belge No :425

Kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Ağalarımızdan Şahin Mustafa Ağa zîde kudrehu inhâ olunurki hâlâ Türkmân ve ekrâd eşkiyâlarından ba'zı yaramazlar ittifak ve ittihâd üzere olub Amik ve Antakya taraflarından mürûr ve ubûr iden ebnâ-yı sebîlin yollarına inüb mâl-ı erzakların gasb itmek kasdıyla tecemmû' eyledikleri istimâ'ımız olmağın ol-havâlilerin hıfz ve hırâseti için Delibaşı Şahin Ağa ve Gönüllü Ağası Ahmed Ağa bayrakları ile mâ'an yanına ta'yîn olunub sen üzerlerine başbuğ ta'yîn olunmuşundur vusûlünde gerekdirki zikr olunan Deli ve Gönüllü bayrakların yanına alub Amik ve Antakya havâlilerinde bir kaç gün gezüb ol-makûle Türkmân ve ekrâd eşkiyâlarından zuhûr ider ise ala-eyyi-hâl üzerlerine varub ahz ve eğer muhârebe sadrında olurlar ise demleri heder lâkin bu bâhâne ile kura ehâlileri vesâ'ir âyende ve revendeye cüz'î ve küllî cevri ve te'addiniz istimâ'ımız olur ise sonra bir vechle cevâba kadir olmadığınızı müceb-i ibret için cezâ-yı sezâlarınız verilüb haklarınızdan gelinür ânâ göre mülâhaza ve müceb-i buyruldu ile âmil olasız deyû. 15 Ş. 1121

EK: III

Antakya Şer. Sic. No: 4

Belge No 114

Şeri'at-şî'âr fazîlet-vekâr Antakya kadısı fazîletlü Efendi zîde fazluhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Voyvodası Ağa zîde kudrehu ba'de't-tahiyetü't-teslîm inhâ olunurki hâlâ Kuseyr nâhiyesinde vâki' Tulice nâm kar-yede bir avret zâyî' ve nâ-bedîd olduğu tarafımıza haber verilmekle mez-bûre avret tevcîhe nâ-bedîd olduğu şer'île tahsîn ve tefahhus ve izhâr olunmak için işbu tezkere tahrîr ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Kazancı Mehmed Ağa mübâşir ta'yîn ve irsâl olunmuştur.

27 B. 1156

Hâcî İbrâhim

Kaymakam-ı Vali-yi

Haleb hâlâ

EK: IV

Antakya Şer. Sic. No: 5

Belge No : 120

Şeri'at-şî'âr Antakya kadısı Efendi zîde fazluhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân Voyvoda ve Yeniçeri Serdârı vesâ'ir âyân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kudrehum inhâ olunur ki bu esnâda Zamlabend'e avdet olan hüccâc-ı müslimîn cüste cüste gelüb Antakya hudûduna dâhil ve nâzil oldukda eşkiyâ ve lusûs makûlesinden himâyet ve hîn-i azîmetlerinde dahî emnen ve sâlimen Kurtkulağı menziline dek îsallerine mübâderet eylemeleri için bundan akdem bi'z-zat Delibaşımız ve Gönüllüyân Ağası mirahorumuz on iki bayrak divâneğân ile Antakya'ya ta'yîn ve turuk ve mesâlikin emniyet ve ebnâ-yı sebîl ve tahsîs-i hüccâc-ı müslimînin refah ve selâmeti kendülere gereği gibi tavsiye ve tebeyyün olunduğundan mâ'ada akreb civârınızda vâki' cesr-i hadid havâlisinde geşt ü güzâr ve ol-taraf ve civârda haramzâde vesâ'ir ekrâd eşkiyâsından himâyet ve siyânete ibtidâr eylemek üzere beş bayrak levendât ile ikinci Bölükbaşımız irsâl ve tesyîr ve bu husûsa tarafınızdan dahî iktizâsına göre hareket ve ittifak ederek havâli-yi mezbûreyi ve hüccâc-ı müslimîn vesâ'ir ebnâ-yı sebîli mazarrat-ı eşkiyâdan himâyet ve bu esnâda eşkiyadan Havfa tâbî' olan Altınözü karyesi ehâlilerine isti'mâlet virüb yerlerinde ve yurtlarında müsterihân ikâmet ve kâr ü kesb ve zer' ve hırâsetlerine mübâderet eylemelerine ihtimâm eylemeniz tenbîh-i divân işbu buyruldu tahrîr...

27 S. 1167

EK: V

Antakya Şer. Sic. No: 6

Belge No : 15

Hâlâ Kuseyr Şeyhi kıdvetü'l-akrân zîde kudrehu ve ordu şeyhleri ve Cebel-i Akra' şeyhleri inhâ olunur ki Reyhanlı Türkmen aşîretleri bir kaç seneden berû kadîmî meştallarını terk ve Medik kal'ası kurbunda kışlamak üzere vürûd ve ubûr eylediklerinde re'âya fukaralarının emvâl ve eşyâlarını ve zeytun eşcârlarının esmârlarını nehb ve garet ve ba'zı eşcârları kat' ve ihrâk vesâ'ir ebnâ-yı sebîl ve ibâdullaha îsâl-ı mazarratdan ve

te'addiden hâli olmadıklarına binâ-en bundan akdem haklarında müte'addiden evâmîr-i aliyye sâdır ve vârid olmuşidi mukaddem sudûr iden evâmîr-i aliyyenin mantûkunca aşâyir-i merkûmenin mahall-i meştâlleri olmayan yerlerde mürûr ve ubûrları men' ve re'âya fukarası vesâ'ir ibâdullah ve ebnâ-yı sebîlin üzerinden şer' ve mazarratlarını def olunmak lâzîme-i hâlden olmağla imdi aşâyir-i merkûmenin gelmeleri vakti karîb olduğuna binâen cümleiniz basîret üzere olub yollarını sedd ve bend idüb olhavâliden mürûr ve ubûr itdirülmeyüb muhârebeye tesaddî iderler ise der-sâ'at Cesr-i cedîde muhâfazaya me'mûr olan Düşer-oğlu Bilâl Ağa ile haberleşüb ala'l-ittifak merkûmları mürûr ve ubûrdan men' ve şer' ve mazarratlarını def eylemekte mezîd sa'y ve tard ve te'dîblerine ziyâde ihtimâm eylemeniz için Divân-ı Haleb'den işbu buyruldu tahrîr ve ısdâr kılınmıştır...

28 Zi'l-hicce 1168

EK: VI

Antakya Şer. Sic. No: 8

Belge No : 51

Reyhanlı aşîretinin ibâdullaha itâle-i dest ve şakâvetlerinden nâşî Harameynden ifrâz ve Rakka mukâta'asına zam olunub iskânlarına hâlâ Haleb vâlisi Devletlü Mehmed Paşa Hazretleri me'mûr olmağla vali-yi müşârün-ileyhin ma'rifetiyle Haleb eyâletinde olan erbâb-ı timar ve zü'emâ me'mûr kılınmağla Haleb Alay Beyisi sâ'adettü Ağa'ya hitâben mahsûs emr-i âlîşân evâ'il-i Şevvâl tarihi ile vürûd bulub mücebince Alay Beye hitâben buyruldu-yı âlî ve Antakya'da olan zü'emâ ve erbâb-ı timara tezkere-i mütesellim vürûd bulduğı kayd-şûd.

Vasala ileynâ 23 Za. 1178

EK: VII

Antakya Şer. Sic. No: 8

Belge No : 133

Kasaba-i Payas'da sâkin Bey-oğlu El-hâcî Halîl ve Beyoğlu el-Hâc Hüseyin ve Küçük Ali Ağa ve oğlu Mustafa Ağa ve Bayram-oğlu Hâcî Halîl ve oğlu Bayram ve Kale Dizdârî Ömer Ağa ve Hatib-zâde Düçlü(?)

Ağa ve Hatib-zâde Mollâ ve Hatib-zâde Mustafa Ağa ve Abbâs ve Seyyid Halîl ve Seyyid Hasan ve Hâcî Ömer ve Şeyh Murtaza-oğlu Hâcî Mehmed ve Kara Hâcî Mehmed ve Hâcî Osman ve Hâcî İsmâ'il ve Köseceli karyesinden Durmuş ve İbrâhim ve Karbeyaz karyesinden Abdurrahman ve Sarı Sekülü Mustafa ve El-hâc İskender ve Azizli Avşar-oğlu vesâ'ir vücûhu bi'l-cümle meclis-i Şer'-i şerîfde hâzırûn olub böyle takrîr-i kelâm ve bu vechle bast-ı merâm eylediler ki hâlâ Haleb Beylerbeyisi devletlü Mehmed Paşa hazretleri bâ-emr-i pâdişâh-ı cihân-penâhî Payas'a vürûdlarında Dergâh-ı 'Âlî Kapucu-başlılarından Sa'âdetlü Hâcî Hüseyin Bey mübâşeretle emr-i pâdişâhî üzere 'amel ve harekete kıyâm ve diğer hüccetimizde zikr olunduğu vech üzere temşiyet ve intizâmları karin-i hüsn-i hitâm oldukda huzûr-ı devletlerinde ma'kûd olan meclis-i şer'e tekrâr bizleri cem' ve ihzâr ve fi-mâ-ba'd ahvâl-i sâbıka misillû birbirlerimizle kavga ve husûmet ve nizâm-ı tarîk ve kasabaya muhal olacak hareket ve nefsâniyet ve ba'de'l-yevm eşkiyâya mütâba'at ve derûn-ı kasabamızda ittifâka ve cem'iyet itmek üzere cümlemiz müte'ahhid ve mütezammin olub içimüzde fesâd ve şekâvet yahud eşkiyâya tab'iyet ider olur ise ekîd ve şedîd ve tehdîd idüb tenbîhe peydâr olmadığı sûretde cümle ma'rifetiyle ahz ve te'dîb için vâli-yi Haleb tarafına irsâl itmek üzere kavî ve karâr olunub ve illâ cümlemiz bu hâliyle atuv ve şakâvet ve derûn-ı kasabamıza eşkiyâ idhâliyle bir dahî cem'iyet ve makdet halleri zuhûr ider ise Matbah-ı 'Âmire'ye 30.000 guruş nezr ve mîsak olsun deyû cümlesi bi'l-ittifâk ikrâr ve bu vechle nezr ve ahd ve karâr eylediklerinde bu güne kasabamıza ta'ahhüd ve meblağ-ı mezbûr otuzbin guruş nezri bi't-tav' ve'r-rızâ ta'ahhüd ve taklîdimizi tahrîr ve minvâl-i meşrûh üzere tahrîrlerimiz hüccet ve tastîr olunmak matlûbumuzdur didiklerinde gıbbe't-tahrîr ta'ahhüd ve takrîrleri Devlet-i 'Aliyye'de mahalline kayd olunmak için mâ-huve'l-vâki' bi't-taleb ketb ve tahrîr olundu. Tahrîran fi evâsıt-ı şehri Cemâziye'l-âhir sene tis'a ve seb'in ve mi'e ve elf.

Şuhûdü'l-Hâl

Haleb Çavuş Kethüdâsı

Hâcî Bekir Ağa

Ve Karındaşı Süleymân Ağa

Kilis Voyvodası İsmâ'il Ağa

Beylan Mütesellimi

Abdurrahman Ağa

Antakya Sâkinlerinden

Bertuz-zâde Halid Ağa

Çavuş-zâde İbrâhim Ağa

Kilis Aşâyir Beylerinden Dede Bey	Hâcı Ömer-oğlu Veli Bey
Amikî Boybeyi Ali Ağa	Savran Ağa
Osmân Ağa	Diğer Hüseyin Ağa
Vâbecih Hâcı Veli	Haleb Serdengeçti Ağası
	Abdurrezzak Ağa
Şeyhlerlü sâkini	Beylan Müftüsü Abdulkâfi
Çolak Bekir Ağa	Efendi
Vâ'iz Süleymân Efendi	İbrâhim Çelebi
Tüccar-oğlu İbrâhim Ağa	Azîziye'den Mehmed Beşe
Dâniş Hasan	Seyyid Ali Fakı
Tatar Ahmed	Mustafa Çelebi-oğlu Mollâ
	Abdurrezzak-oğlu
	Mehmed Ağa

EK: VIII

Antakya Şer. Sic. No: 9

Belge No : 42

Hâlâ Antakya'da meşeyyet-nişîn-i şerî'at faziletlü Efendi hazretleri ve Voyvodası Ağa inhâ olunur ki kezâ-i mezbûr kurâlarından Alakent sükkânından şakâvet-şi'âr Mursal-oğlu nâm cebâbire ve avâneleri olan eşkiyâlar dâ'imâ fukara ve ra'iyete ve ehl-i ırz tâ'ifesini tekdîr ve katli nüfûsa mübtelâ olduğu cümlesi eşhâd ve def'a dahî Fakı-oğlu Mehmed'i darb ve mecrûh eyledikleri tarafımıza ifâde ve arz u hâl olduğundan bu makûlelerin tertîb-i cezâsı lâzım ve lâ-bûd olmağın merkûmu ve avânelerini ma'rifet-i şer' ve Voyvoda ma'rifeti ve tarafımızdan ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle bu tarafa irsâl ve îsâle mezîd dikkat eylemeniz için tezkere tahrîr ve irsâl olundu bi-minnet-i te'âla vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere ma'rifet-i şer' ve ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle merkûmu ve avânelerini bu tarafa ihzâr ve hafisiyle murâfa'a-i şer' ve icrâ-yı hakk olunub ve gerçi ketm ve ihtifâ ideri olur ise karye-i mezbûre ihtiyârlarından dört beş neferi bu tarafa ihzâra mübâderet idüb müceb-i buyruldu ile 'amel ve hareket eyliyesiz.

9 L. 1189

Seyid Mustafa

Kethüdâ-yı Vâli-yi Haleb Hâlâ.

